

БІБЛІОТЕКА КЛАСИЧНОЇ
СВІТОВОЇ НАУКОВОЇ ДУМКИ

КАЗИМИР
ТВАРДОВСЬКИЙ

ВИБРАНІ
ТВОРИ

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2018

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ, ЕТИКА ТА ЕСТЕТИКА

Вступна лекція у Львівському університеті	9
Франц Brentano та історія філософії	19
Сучасна філософія про безсмертя душі.	33
Метафізика душі	45
Етика і теорія еволюції	60
Чи людина завжди чинить егоїстично?	74
Песимізм і оптимізм	80
Чому ми любимо музику?	85
Диспозиція	85
Демонстрація.	85
Чому знання — це сила?	97
Основи людського знання	109
Про ясний і неясний філософський стиль	120
Символоманія і прагматофобія.	123
Про апіорні науки, або раціональні (дедуктивні), і апостеріорні науки, або емпіричні (індуктивні)	135
Про філософію (<i>Фрагмент</i>)	146
Про достойність університету	153

ПСИХОЛОГІЯ, ЛОГІКА І ТЕОРІЯ ПІЗНАННЯ

Ідея і перцепція.	
3 епістемологічних досліджень над Декартом	167
Зміст	167
Вступна ремарка	167
§ 1. Різні розуміння критерію.	170
§ 2. Вид і предмет перцепції	171
§ 3. <i>Perceptio</i> та <i>iudicium</i>	172
§ 4. Ідея і перцепція. Перцепція означає сприйняття	175
§ 5. Ясна перцепція	177

§ 6. Виразна перцепція	180
§ 7. Ясна і виразна перцепція як критерій істини	181
§ 8. Очевидне судження	185
§ 9. Виразне уявлення	185
§ 10. Ясне уявлення	188
§ 11. Ясне і виразне уявлення	190
§ 12. Резюме і висновок	192
Про зміст і предмет уявлень	194
§ 1. Акт, зміст і предмет уявлення	194
§ 2. Акт, зміст і предмет судження	196
§ 3. Назви і уявлення	201
§ 4. «Те, що уявлене»	203
§ 5. Так звані «безпредметні» уявлення	211
§ 6. Відмінність між змістом і предметом уявлення	220
§ 7. Опис предмета уявлення	225
§ 8. Про двозначність, яка міститься в терміні «ознака»	231
§ 9. Матеріальні складники предмета	238
§ 10. Формальні складники предмета	242
§ 11. Складники змісту уявлення	254
§ 12. Відношення предмета уявлення до змісту уявлення	258
§ 13. Ознака	273
§ 14. Опосередковані уявлення	283
§ 15. Предмети загальних уявлень	293
Психологія та її відношення до фізіології та філософії	303
Образи і поняття	331
§ 1. Вступ	331
§ 2. Термінологічні зауваження	335
§ 3. Про деякі визначення образів	340
§ 4. Образ як синтез відчуттів	344
§ 5. Образи предметів психіки	348
§ 6. Конкретність образів	353
§ 7. Наочність образів	357
§ 8. Частковість образів	360
§ 9. Сфера образів	362
§ 10. Межі виображування	368
§ 11. Суть понять	373
§ 12. Поняття відірваних ознак	381
§ 13. Поняття ознак і слова мови	387
§ 14. Синтетичні поняття	395
§ 15. Поняття у логічному значенні. Дефініція	409
§ 16. Одиничні та загальні поняття	418
§ 17. Закінчення	424
До питання класифікації психічних явищ	436
Про так звані відносні істини	445

Теорія суджень	473
Вступні зауваги	473
§ 1. Позиція теорії суджень щодо логіки	476
§ 2. Про метод дослідження суджень	478
§ 3. Внутрішній досвід	479
§ 4. Можливість контролю внутрішнього досвіду	481
§ 5. Основна ознака суджень	482
§ 6. Істина і хиба	483
§ 7. Судження та інші психічні явища, зокрема уявлення (wyobrażenia)	486
§ 8. Частини уявлень	490
§ 9. Відношення уявлення до мови	492
§ 10. Матерія дослідження і його впорядкування	493
§ 11. Речення, яке складається з одного слова	495
Про ідіо- й аллогенетичні теорії судження	497
Про метод психології. До питання порівняльної методології наукових досліджень	500
Передмова	500
Зміст	500
Про дії та витвори. Декілька зауваг із пограниччя психології, граматики та логіки	515
Зміст	515
Про психологію, її предмет, завдання, метод, відношення до інших наук та про її розвиток	546
Про сутність понять	610
Передмова	610
I. Наочні уявлення (образи) і ненаочні уявлення (поняття)	611
II. Уявлені судження	616
III. Дефініція поняття. Основні види понять	620
IV. Символічне і напівсимволічне мислення	624
V. З логіки понять	626
VI. Про деякі інші теорії понять	628
Казимир Твардовський: людина розважливої думки, чіткої мови та спонукальної дії	636
Післямова перекладачів	642
Джерела текстів	646
Казимир Твардовський. Біографія	649
Предметний покажчик	651
Іменний покажчик	662

ВСТУПНА ЛЕКЦІЯ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

15 листопада 1895 року

Виклади у цьому університеті я розпочинаю з логіки, а отже, з однієї із найспеціалізованіших галузей філософії. Тож я почувуюся зобов'язаним хоч кількома словами торкнутися у вступі тих питань, які спадають на думку кожному, хто має до діла з незнайомим йому до того представником фаху, до якого він звернувся. Адже логіка відрізняється від інших філософських наук тим, що з усіх них вона була обґрунтована та розвинута найдавніше і, до того ж, до нинішнього дня змінилася найменше. Слід було б зануритись у надто спеціальні логічні питання, аби за способом їх витлумачення дізнатися, до якого з напрямів, що панують у цій науці, можна зарахувати того чи іншого вченого. Але, якби ми навіть дізналися, що хтось розуміє логіку на аристотелівський взір, а інший дотримується поглядів Стюарта Міла, то все одно не могли б визначити, як прихильник першого або другого напрямку розглядає в логіці певні проблеми, що ділять філософів на численні табори, які ведуть між собою запеклу боротьбу. Адже цей поділ походить не з логіки; він не залежить від того, чи хтось вважає силогізм першорядним способом міркування (розумування) або ж — як твердить Прентл — засобом, що служить для дресування тупих умів; цей поділ міститься, головню, у тій галузі філософії, яку названо метафізикою і в якій відбувається становлення філософських систем.

Ідеалізм або реалізм, спіритуалізм або матеріалізм, догматизм або скептицизм, моністи і дуалісти тощо — це ярлики, під якими

філософи звикли вихвалити власний і засуджувати чужий інтелектуальний доробок. Крім того, вони зазвичай обирають собі якусь назву, утворену з імені філософа, шляхом якого вони йдуть і вчення якого вважають істинним. Ідеалісти поділяються на платоніків, барккланців тощо, і так в кожному з названих напрямів. Коли ми маємо до діла з невідомим представником філософії, сам звичай змушує нас писати, у якій із вказаних нам історією філософії рубриці слід його помістити. А з особистого досвіду я можу запевнити, що коли я комусь відповідав, що займаюся філософією, то мене неодмінно запитували, чи я часом не є прихильником Гербарта чи Томи Аквінського, Спінози чи Платона, Вундта чи Канта. Як я відповідав на це питання?

Я обрав собі на взірць Сократа і на питання відповідав питанням: а як виглядало б аналогічне питання, звернене до представника якоїсь природничої науки? Чи можемо ми взагалі ставити таке питання зоологу чи фізику, і яке б значення воно мало для дослідника природи? І тоді мені кажуть: Ах, природничі науки — це щось зовсім інше; так не можна говорити про напрями, які так принципово відрізняються, про системи, які поборюють одна одну; але у філософії кожен повинен бути якимось «-істом» чи «-иком», тобто *aut est talio, aut non est* (або є таким, або не існує взагалі — *лат.*).

Гадаю, ті, що хотіли обґрунтувати своє запитання в цей спосіб, чинили так за браком знання суттєвих властивостей як природничих наук, так і філософських галузей знань. Адже вони виходили з того засновку, що між природничими та філософськими науками пролягає прірва, що між ними існує така відмінність, якої немає між жодними іншими галузями людського знання. Чи це правда? Чи така загальна думка є обґрунтованою? Що більше вона має прихильників, що поширеніша вона, тим менше слід їй довіряти, тим критичніше треба до неї ставитися. Тож ми зупинимось на цьому питанні хоча б побіжно, тією мірою, якою дозволить нам час, і спробуємо усвідомити відношення, яке існує між природничими науками та філософією.

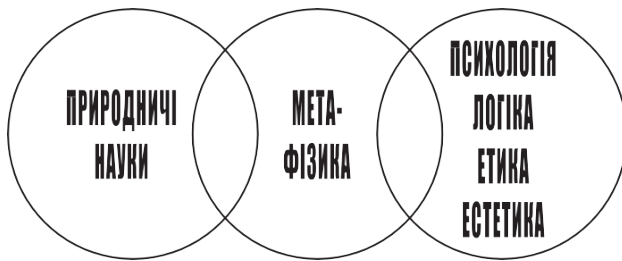
Це відношення можна розуміти по-різному. Не зупинятимуся на дуже цікавому відношенні між історичним розвитком природничих наук, з одного боку, і філософії — з другого. Натомість хочу звернути увагу на стосунок між предметами, якими займаються

природничі та філософські науки, і між методами, що їх вони використовують у своїх дослідженнях.

Сама назва природничих наук вказує на їхній предмет. Речі та явища, що належать до природи, становлять предметне тло природничих наук. Все, що є тілом або властивістю тіл, належить до їхньої сфери. Все, що діє на наші органи чуття, разом із системою, в якій вони містяться, — ось величезна сфера, яка охоплює природничі науки. На відміну від них, філософські науки займаються ментальними, духовними явищами; але таке визначення предмета філософських наук не можна застосувати до них усіх без винятку. Воно є правильним, якщо мається на думці психологія, логіка, етика, естетика; однак не годиться, якщо йдеться про метафізику. Бо метафізика не досліджує ні чуттєвих явищ як таких, ні ментальних; отже, здавалось би, вона взагалі не має підстав для існування; а позитивісти й справді заперечують її важливість. Але вони помиляються. Адже поряд із чуттєвими та інтелектуальними речами є ще й інші, які не можна зарахувати ні до першої, ні до другої категорії, але вони перебувають у тісному зв'язку як з першою, так і з другою. Наприклад, найрізноманітнішого виду відношення. Хіба подібність між двома предметами є чуттєвим або інтелектуальним явищем? Очевидно, що ні першим, ні другим, а тим не менше, це відношення виникає як між чуттєвими, так і між інтелектуальними явищами. Подібними між собою є два столи, два рухи, але подібними також є два відчуття, два чуттєвих сприйняття. Або взяти, до прикладу, відношення причини та наслідку. Причиною може бути щось чуттєве (натискання), і наслідком теж (падіння предмета). Так само й два інтелектуальні явища можуть відноситися одне до одного, як причина до наслідку (уявлення і відчуття); цей стосунок може виникати навіть між інтелектуальним і чуттєвим явищем; однак сама причиновість не є ні чимось чуттєвим, ні чимось інтелектуальним. Отже, вся теорія відношень належить до метафізики. Але це ще не все. Існує цілий ряд питань, предметом яких не є ні щось чуттєве, ні щось інтелектуальне, але які стосуються однаковою мірою як речей чуттєвих, так і розумових. До цього виду питань належить питання про те, звідки взявся цей світ — душі та тіла; далі дослідження зв'язку, в якому перебувають інтелігібельний і чуттєвий світи, а коли запитуємо про мету

існування всесвіту, наукову відповідь слід шукати в метафізиці. Отже, не бракує предметів, якими могла б займатися метафізика, не бракує їй і матеріалу для праці, от тільки власний вузький світогляд позитивістів не дозволяє їм уповні оцінити важливість таких питань.

Зі сказаного про предмет метафізики випливає, що філософію не можна протиставляти природничим наукам. Бо до філософії належить метафізика. Чому? Цього не можу з'ясувати за браком часу; задовольняюсь констатуванням факту, якого ніхто не заперчує. А метафізика, як галузь філософії, займається предметами, що близькі як предметам природничих наук, так і предметам решти філософських наук, створюючи між цими двома площинами тісний зв'язок людського знання, що ґрунтується на вирішенні певних проблем. Це відношення можна зобразити так:

Між природничими науками та філософією існує зв'язок ще й іншого виду. Певні проблеми, якими займається людський розум, стосуються явищ, що виникають на ґрунті причин як природного, так і духовного характеру. Питання виникнення людської мови, подразнення органів чуття рухом етеру, повітря тощо, утворення форм суспільного життя — ось питання такого виду. Лінгвістика, психологія, психофізика, філософія права, попри те, що вони є окремими науками, все ж пов'язують між собою природничі та філософські науки, сягаючи своїми основами як до перших, так і до других.

Показавши таким чином співвідношення між природничими та філософськими науками на підставі предметів та проблем, якими вони займаються, звернемось тепер до методу. У німецькій філософії є затертий вираз «die naturwissenschaftliche Methode»; говорять про один єдиний спосіб дослідження природи, а під цим

способом розуміється індуктивний метод. Таке розуміння не є цілком точним, бо існує галузь природничих наук, яка повністю стала дедуктивною наукою, а саме: механіка. Спочатку механіка також була індуктивною. Але пізніше за допомогою узагальнень вона змогла дійти до формулювань кількох основних законів, із яких суто дедуктивним шляхом виводить закони окремих явищ руху. Тож сьогодні механіка вже не послуговується індуктивним методом. Існують також й інші природничі науки, які зовсім не послуговуються індукцією, наприклад, зоологія. І лише, коли йдеться про виникнення певних видів, коли ми запитуємо про причину певних явищ, тоді індукція виступає там як єдиний засіб досягнення істини. А тому в природничих науках, як ми бачимо, використовується не тільки один-єдиний індуктивний метод; вони використовують також дедуктивний метод. Те ж саме можна сказати й про філософські науки. Одна з них є суто описовою, а саме: психологія. А коли йдеться про виникнення психічних явищ, про чинники, які впливають на розвиток усього психічного життя, тоді в психології ми послуговуємося індукцією. Логіка ж, так само як і механіка в природничих науках, є наукою дедуктивною; етика та естетика також мали би бути дедуктивними науками, от тільки в цьому питанні ще немає згоди щодо тих основних законів, з яких можна було б шляхом дедукції вивести конкретні норми етичної та естетичної оцінки. Сперечаються й про те, чи ці загальні основні закони етики та естетики слід шукати індуктивним методом, чи вони є безпосередньо очевидними. Перший випадок відповідав би механіці, а другий — логіці.

Як же, нарешті, стоїть справа з метафізикою? Перед тим, як заходитися обмірковувати питання, чи слід у ній застосовувати дедукцію чи індукцію, треба зазначити, що і в метафізиці є повністю описові розділи. До них належить вже згадана теорія відношень, бо тут не йдеться ні про що інше, як про опис, класифікацію окремих відношень, як і про визначення умов, які мають бути реалізовані, щоб могло виникнути те чи інше або ж декілька міжпредметних відношень. У цій частині метафізики слід вирішити питання, підняте деякими учнями Декарта, а саме: чи можуть дух і матерія, як окремішні субстанції, впливати одне на одного? Щодо можливості такого взаємовпливу ми переконалися завдяки дедуктивному аналізу, розглядаючи поняття